

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
Й ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІINFORMATION AND COMMUNICATION SUPPORT FOR ENVIRONMENTAL
POLICY AND ENVIRONMENTAL MANAGEMENT IN THE DIGITAL SOCIETY

Стаття присвячена проблемі оцінки стану та шляхів підвищення ефективності інформаційно-комунікативного забезпечення екологічної політики й екологічного менеджменту в умовах цифровізації різних сфер суспільного життя. Екологічна політика й екологічний менеджмент потребують відповідної інформації та комунікацій на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Процес соціально-економічних змін відбувається заради економічного зростання (ресурсної бази) та забезпечення високих стандартів якості життя, зокрема й екологічних. Метою є забезпечення оптимального природокористування, комплексного освоєння природних ресурсів, збереження та відтворення екосистем, енергозбереження, ресурсозбереження, екологічно чистого виробництва в поєднанні зі сталим споживанням. Визначено інформаційно-комунікативні ризики екологічної політики в сучасному світі, яка базується на моделі сталого розвитку, що проголошена Організацією Об'єднаних Націй стратегічним курсом, який реалізують 192 держав світу, зокрема й Україна. Виокремлено основні напрями інформаційно-комунікативного супроводу екологічної політики та види відповідної інформації, серед яких: 1) правова інформація як частина системи екологічного законодавства (елементами останнього виступають природоресурсне законодавство та природоохоронне законодавство); 2) дані офіційної статистики держав, міжнародних організацій і аналітичних центрів; 3) екологічні рейтинги регіонів держав; 4) дані міжнародних проєктів опитування громадської думки, зокрема й з екологічних питань (наприклад, Євробарометр). Наведено переваги, можливості й обмеження окремих напрямів інформаційно-комунікативного супроводу екологічної політики й екологічного менеджменту на різних рівнях: наднаціональному (Організація Об'єднаних Націй, Саміт сталого розвитку та Європейський Союз); державному (національному), регіональному.

Ключові слова: екологічна проблема, екологічна політика, екологічний менеджмент,

екологічна інформація, екологічне знання, екологічний рейтинг.

The article is devoted to the problem of assessing the state and ways to improve the effectiveness of information and communication support for environmental policy and environmental management in the conditions of digitalization of various spheres of social life. Environmental policy and environmental management require appropriate information and communications based on modern information and communication technologies. The process of socio-economic changes takes place for the sake of economic growth (resource base) and ensuring high standards of quality of life, including environmental ones. The goal is to ensure optimal use of nature, comprehensive development of natural resources, preservation and reproduction of ecosystems, energy conservation, resource conservation, ecologically clean production in combination with sustainable consumption. The information and communication risks of environmental policy in the modern world, which is based on the model of sustainable development declared by the UN as a strategic course implemented by 192 countries of the world, including Ukraine, are determined. The authors singled out the main directions of informational and communicative support of environmental policy and types of relevant information, including: 1) legal information as part of the system of environmental legislation (elements of the latter are natural resource legislation and environmental protection legislation); 2) data of official statistics of states, international organizations and analytical centres; 3) environmental ratings of regions of states; 4) data from international public opinion survey projects, including on environmental issues (for example, Eurobarometer). The advantages, opportunities, and limitations of certain areas of information and communication support for environmental policy and environmental management are given at different levels: supranational (UN, Sustainable Development Summit and the European Union); state (national), regional.

Key words: environmental problem, environmental policy, environmental management, environmental information, environmental knowledge, environmental rating.

УДК 316.334.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.47.6>

Хижняк Л.М.

д.соціол.н., професор,
професор кафедри прикладної
соціології та соціальних комунікацій
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

Екологічна криза, екологічна катастрофа, екологічні ризики, екологічна небезпека – ці характеристики нестабільного екологічного розвитку (особливо в сучасній Україні в умовах російсько-української війни) роблять екологічну інформацію суспільно необхідною, привертають увагу пересічних громадян, науковців і практиків до екологічних проблем і шляхів їх вирішення, до питань екологічної політики в контексті гармонізації відносин в системі «Людина – Інформація – Природа».

Протягом останніх років активно формувався інформаційна база щодо проблем еколо-

гічної політики й екологічного менеджменту. Науковцями визначено особливості формування екологічної політики у процесі екологізації сучасної економіки [7]; представлено порівняльні характеристики екологічної політики Європейського Союзу й України [11; 17]; відзначено активізацію екологічної дипломатії як відповідь на глобальні екологічні проблеми [4]; уточнено сутність і зміст, концепції ідентифікації екологічної політики держави [6]; правові засади екологічної політики та відповідальності за екологічні злочини [18]; роль екологічних цінностей у європейському просторі [12].

У полі зору соціологів традиційно представлена екологічна складова частина суспільного розвитку, суспільна рефлексія екологічної проблематики. О. Стегній розробив основи соціології довкілля і на матеріалах соціологічного моніторингу дійшов висновку: у свідомості українців економічні цінності все ще беруть гору над екологічними, що є наслідком соціально-економічної кризи [15]. Ідентифікація екологічних проблем, ухвалення управлінських рішень щодо їх вирішення спирається на широке коло різної інформації, не тільки соціальної. Окрім того, ефективний екологічний менеджмент теж вимагає відповідної інформаційної бази, узагальнення досвіду в цій царині, урахування особливостей екологічних проблем цифрового суспільства та ставлення до них.

Мета статті – визначити теоретичний формат інформаційно-комунікативного супроводу екологічної політики й екологічного менеджменту в цифровому суспільстві.

Екологічна політика є складником соціальної, економічної політики і, як будь-яка політика, базується на певному теоретико-методологічному й організаційному забезпеченні, причому останні реалізуються у відповідному інформаційно-комунікативному просторі. Існує думка, що в Україні «екологічна політика поступово набуває ознак повноцінної державної політики та відповідної сфери державного управління, де держава не просто декларує загальні цілі, а визначає завдання за відповідними напрямками для можливості проведення моніторингу ефективності державно-управлінських рішень та, за необхідності, подальшого їх коригування» [13, с. 194].

Водночас цифровізація різних сфер суспільного життя, зокрема й екологічної, вносить корективи в інформаційний процес забезпечення екологічної політики. Тріада інформації в сучасному світі поширюється і на екологічну інформацію, що виступає товаром, продуктом споживання й засобом виробництва в медійній сфері, формується ринок інформаційних екологічних послуг із боку статистичних, маркетингових, соціологічних організацій. До того ж сучасні комунікаційні платформи, соціальні мережі дозволяють інформування щодо екологічної ситуації в конкретному часопросторі зробити не тільки більш оперативним, багатоканальним, а ще й інтерактивним. Формується інформаційно-комунікативний супровід екологічної політики й екологічного менеджменту, що впливає на суспільну рефлексію екологічної проблематики, екологічну свідомість і екологічну поведінку індивідів, груп, спільнот різного рівня.

В описі основних екологічних проблем України/регіонів/областей представлено такі напрями, як: 1. Зміна клімату. 2. Забруднення

атмосферного повітря. 3. Проблеми водних ресурсів. 4. Деградація та забруднення ґрунтів. 5. Проблеми, пов'язані з експлуатацією надр. 6. Збереження біорізноманіття. 7. Поводження з відходами. 8. Проблеми окремих територій (нелегальний видобуток бурштину, стан довкілля Донбасу, зона відчуження) [1, с. 7–55].

Аналітики називають такі пріоритети екологічної політики України напрямами екологічної політики для активності громадськості, бізнесу, влади, як: «1) зміна клімату; 2) забезпечення екологічно збалансованого природокористування; охорона природних ресурсів і природних комплексів і систем: атмосферного повітря, вод, земель і ґрунтів, лісів, надр, біологічного та ландшафтного різноманіття, ПЗФ/екомережі; 3) надзвичайні ситуації природного та техногенного характеру; 4) відходи та небезпечні хімічні речовини; 5) біологічна безпека; 6) інтеграція екологічної політики й удосконалення системи інтегрованого екологічного управління; екологічна освіта та навчальна підготовка, доступ до інформації з питань навколишнього середовища та процесу ухвалення рішень; 7) регіональна екологічна політика; 8) екологічні збори» [Там само, с. 72–73].

Нині вкрай затребуваною стає правова інформація, адже за аналітичними оцінками, «деякі важливі екологічні стратегічні документи не містять актуальних планів реалізації, тобто механізму впровадження і, відповідно, не можуть бути належним чином реалізовані (наприклад, Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 р., затверджені Законом України від 21 грудня 2010 р. № 2818–IV (втрата чинності 1 січня 2020 р.); Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 тощо)» [Там само, с. 72].

Інформаційно-комунікативний супровід екологічної політики базується на використанні різних видів інформації. 1. Право на екологічну інформацію є складовою конституційного права людини на інформацію [5]. Правова інформація є частиною системи екологічного законодавства (елементами останнього виступають природоресурсне законодавство та природоохоронне законодавство). Серед основних засад державної екологічної політики України названо «упровадження новітніх засобів і форм комунікацій і ефективної інформаційної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища» [9]. У Додатку до Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 р. наведено показники оцінки реалізації державної екологічної політики та їх цільові значення на період оцінювання [Там само]. 2.

Дані офіційної статистики держав, міжнародних організацій і аналітичних центрів дозволяють проводити порівняння екологічних ситуацій, рішень у різних країнах і регіонах світу. 3. Екологічні рейтинги регіонів держав стають інформаційним підґрунтям ухвалення рішень щодо локальних екологічних проблем. Проте в сучасному глобалізованому світі межа між локальним і глобальним досить умовна. 4. Дані міжнародних проектів опитування громадської думки, зокрема й з екологічних питань (наприклад, Євробарометр).

Інформаційно-комунікативний супровід екологічної політики й екологічного менеджменту відбувається на різних рівнях: наднаціональному (ООН, Саміт сталого розвитку та Європейський Союз); державному (національному), регіональному. Наднаціональний рівень передбачає включення до міжнародних аналітичних досліджень національної екологічної інформації, що відповідає міжнародним стандартам. На державному рівні ризики екологічної інформації виникають у разі порушення принципів оперативності, достовірності, об'єктивності. На регіональному рівні екологічна інформація має враховувати нерівномірність регіонального розвитку, співвідноситися з гострою проблемою нерівності, зокрема й цифрової.

Окреслимо базові елементи інформаційно-комунікативного супроводу екологічної політики й екологічного менеджменту в сучасному українському суспільстві:

1. Дані Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, яке на своєму порталі публікує низку доступних для широкого загалу інформаційних матеріалів, серед яких Доповіді про стан довкілля, Екологічні показники, Екологічний моніторинг довкілля [10].

2. Екологічний портрет громадянина України – джерело інформації про ставлення громадян до довкілля, охорони природного середовища та природокористування. Екологічний портрет українця розробив ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля» (неприбуткова громадська організація). Вони провели соціологічне опитування про ставлення українців до захисту довкілля та їхню роль у покращенні екологічної ситуації. Опитано 2 000 мешканців України, старші за 15 років на всій території України, окрім непідконтрольних українській владі районів Донецької, Луганської областей і АР Крим. Для дослідження використовувалась методологія Євробарометра. Результати опитування: 93% українців вважають, що охорона довкілля важлива особисто для них, але кожен десятий нічого для цього не робить. Майже 71% громадян включено в одну або кілька екологічних практик, найпоширеніша з яких – зменшення споживання енер-

гії (44%). Проте кожен десятий байдужий до стану довкілля та практично нічого не робить для його збереження. Екологічний портрет українця розкривають такі десять основних характеристик, отриманих за результатами дослідження: 1. Охорона довкілля особисто важлива для громадянина. 2. Віра в можливість особисто відігравати роль у захисті довкілля. 3. Переконавання, що за великими підприємствами основна відповідальність за виправлення шкоди довкіллю. 4. Усвідомлення, що екологічні проблеми впливають на життя та здоров'я. 5. Активізувати участь громадян, влади та бізнесу в охороні довкілля. 6. Орієнтація на зовнішній контроль екологічної ситуації в Україні: ЄС має контролювати запровадження європейських стандартів і надавати допомогу. 7. Підвищення штрафних санкцій – це спосіб вирішення екологічних проблем. 8. Фактор тривожності щодо екологічного стану – повені та посухи, а не зміна клімату. 9. Орієнтація на зменшення споживання води й електроенергії та байдужість до еко-маркування продуктів і надмірної упаковки. 10. Управління відходами та ресурсами є пріоритетом серед реформ [8].

Екологічна свідомість в Україні та ЄС має як спільні риси, так і деякі відмінності, зафіксовані в дослідженнях [2]: по-перше, українці демонструють значний розрив між екологічними цінностями та практикою; по-друге, угода про асоціацію між Україною та ЄС відповідає баченню громадянами реформ у сфері довкілля; по-третє, основним джерелом інформації про довкілля для громадян України є новини на телебаченні (63%), а кожен п'ятий отримує інформацію, спілкуючись із друзями чи родичами; по-четверте, з екологічних питань лідерами довіри є науковці як у ЄС, так і в Україні; по-п'яте, українці використовують ті самі джерела екологічної інформації – новини телебачення й інтернет: по-шосте, європейці послідовні у своїй позиції: оскільки довіряють науковцям, то найефективнішим способом розв'язання екологічних проблем вважають інвестиції в науку й інновації, тоді як українці вважають, що більш дієвим є підвищення штрафів. Громадська думка в Україні віддає перевагу правовим регуляторам екологічної політики, підвищенню штрафів за порушення екологічного законодавства. Зрештою, варто погодитися з О. Стегнієм, який зазначив: «Екологічна проблема, яка сприймається конкретною територіальною спільнотою або соціальною групою як складова частина їхньої екологічної безпеки, стає також об'єктом їхнього інтересу і навпаки, якщо екологічна проблема не сприймається як така, вона не стає й об'єктом відповідного інтересу» [15, с. 50].

3. Екологічні рейтинги. Загальна схема управління та контролю в Україні у сфері охо-

рони навколишнього природного середовища базується на екологічних регіональних рейтингах (нині доступні дані станом на січень 2019 р.). Екологічний рейтинг областей України 2022 р. Фокусом побудовано на офіційних даних, опублікованих держустановами: Держстатом, Держводагентством, Національним інститутом раку. Статистичні звіти традиційно запізнюються, тому оперували показниками за 2020 р.: кількість викидів в атмосферу від стаціонарних і пересувних джерел забруднення; утворення відходів I–III класів небезпеки (це, наприклад, батарейки та ртутні прилади); обсяг забруднених стічних вод; кількість захворювань на злоякісні новоутворення; зростання/зниження викидів в атмосферу від пересувних джерел забруднення на одну особу; утворення відходів загалом (I–IV класів небезпеки). Кількість набраних кожною областю балів підсумували та визначали лідерів і аутсайдерів рейтингу [3].

4. Інформаційно-методичні матеріали з екологічної проблематики Інституту екологічного управління та збалансованого природокористування [14, с. 134].

В інформаційно-комунікативному супроводі екологічної політики можна виділити деякі основні тренди.

По-перше, фіксується зміна акцентів в екологічному менеджменті: а) успішний екологічний менеджмент має спиратися на екологічний аудит. Необхідний перехід від застосування еко-аудиту як контролю за природоохоронним законодавством до розгляду його як частини екологічно ефективної економічної діяльності на різних рівнях (підприємства, галузі, регіону, країни). До складу еко-аудиторської команди має входити, окрім інших фахівців, соціолог, PR-менеджер; б) активне використання PR-технологій (лобіювання еко-законів, спрямованих на усталений соціально-екологічний розвиток, проведення PR-кампаній на основі аналізу екологічних звітів і дозволів, а також соціологічних даних щодо стану екологічної свідомості громадян); в) готовність до екологічних криз, розроблення заходів запобігання таким і подолання можливих негативних соціальних наслідків; г) розвиток екологоорієнтованого соціального підприємництва.

По-друге, усвідомлення необхідності поєднання соціального паспорта (підприємства, регіону) і екологічного паспорта в екологічному менеджменті, що дозволить детально аналізувати екологічну ситуацію в нерозривному зв'язку із соціальною ситуацією, що склалася, визначати першочерговість вирішуваних соціальних і екологічних завдань, їхній вплив на стан навколишнього середовища.

По-третє, важливим є як державний, так і громадський контроль екологічної ситуації, особливо відкритість, правдивість, релевант-

ність і оперативність інформації щодо екологічних характеристик конкретних суб'єктів екологічно небезпечної діяльності, джерел екологічної небезпеки або окремих природних комплексів.

По-четверте, набуває розвитку екологічний рух, який характеризується переходом від традиційних форм природоохоронної роботи до екологічних ініціатив. Найбільш ефективним результатом є планування та реалізація нових, спільних міжсекторальних проєктів, спрямованих на вирішення соціальних і екологічних проблем.

По-п'яте, відмічається активізація роботи громадських організацій, які впливають на національну та місцеву кліматичну політику; сприяють адаптації українських громад до зміни клімату; пропагують сталу і відновлювану енергетику, стале споживання; кліматичну освіту та просвіту; захищають біорозмаїття та природні екосистеми [16].

По-шосте, екологічне прогнозування й екологічна безпека як елементи екологічної політики та її реалізації екологічним менеджментом передбачають застосування мобільного екологічного моніторингу як частини соціального (зокрема, соціологічного) моніторингу, що може надати оперативну інформацію щодо екологічних загроз, проблем і шляхів їх вирішення.

Висновки. Екологічна політика в сучасному світі базується на моделі сталого розвитку, що проголошена ООН стратегічним курсом, який реалізують 192 держав світу, зокрема й Україна. Метою екологічної політики є забезпечення оптимального природокористування, комплексного освоєння природних ресурсів, збереження та відтворення екосистем, енергозбереження, ресурсозбереження, екологічно чистого виробництва в поєднанні зі сталим споживанням. Екологічна політика й екологічний менеджмент потребують відповідної інформації та комунікацій на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що є в розпорядженні цифрового суспільства. Процес соціально-економічних змін відбувається заради економічного зростання (ресурсної бази) та забезпечення високих стандартів якості життя, зокрема й екологічних.

Можна стверджувати, що нині інформації про екологію більше, ніж знань про те, що докілька є суспільним благом, і технологій стосовно того, як забезпечувати природокористування відповідно до цінностей сучасного суспільства. Ми дійшли загальної висновку, який полягає в необхідності усвідомлення пересічними громадянами й акторами всіх рівнів державного та соціального управління визначної ролі екологічного багатства в сучасному суспільстві; подальшій його концептуалізації на рівні наукового знання (соціологічного

також); розроблення новітніх інформаційно-комунікативних технологій впливу на екологічну суспільну свідомість. Це може стати перспективою подальших розвідок вивчення екологічних проблем.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля : аналітичний звіт, період: 2018 р. – січень 2019 р. Київ, 2019. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf.
2. Андрусевич Н. Екологічна свідомість в Україні та в ЄС: топ-5 подібностей та відмінностей. 2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/09/24/7087297/>.
3. Екологічний рейтинг областей України 2022 / О. Батурін та ін. URL: <https://focus.ua/uk/ratings/504721-ekologicheskij-reyting-oblastey-ukrainy-2021>.
4. Бохан А. Активізація екологічної дипломатії у форматі конвергенції держав. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 6. С. 59–69.
5. Бровко Н., Терещук М. Право на екологічну інформацію як складова конституційного права людини на інформацію. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2022. № 55. С. 23–26.
6. Гаєвський І. Екологічна політика держави: сутність, основні концепції та підходи. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Державне управління»*. 2019. Т. 30. (69). № 4. С. 42–46.
7. Довгаль О., Панова І. Екологічна політика в процесі екологізації економічного розвитку. *Проблеми економіки*. 2018. № 4 (38). С. 380–385.
8. Екологічний портрет громадянина України: порівняння з ЄС та рекомендації : аналітичний документ. *Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля»*. 2018. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/485/files/envprotraitandeu2018.pdf>.
9. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р. : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.
10. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/timeline/Ekologichnij-monitoring.html>.
11. Мусієнко В., Давидова І. Порівняльна характеристика екологічної політики Європейського Союзу та України. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/135-1.pdf>.
12. Пєпра Т. Екологічні цінності в політиці ЄС. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4847/1/Ekologichni%20tsinnosti%20v%20politytsi.pdf>.
13. Державна екологічна політика України та правовий механізм її формування і реалізації / Л. Сергієнко та ін. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 3 (89). С. 191–200. DOI: 10.26642/ema-2019-3(89)-191-200.
14. Системи екологічного управління: сучасні тенденції та міжнародні стандарти. Посібник / С. Берзіна та ін. Київ : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 134 с.
15. Стегній О. Соціологічна рефлексія екологічної проблематики: проміжні результати 25-річного спостереження. *Український соціум*. 2016. № 3 (58). С. 42–57.
16. Українська кліматична мережа. Звіт про діяльність за 2021 р. Київ, 2022. URL: https://ucn.org.ua/wp-content/uploads/2022/03/Річний-звіт-УКМ-2021_compressed-6.pdf.
17. Шпак Ю. Екологічна політика: загальні принципи і основні рамки Європейського Союзу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1697>.
18. Socio-economic and legal aspects of environmental crime in Ukraine / М. Deineha et al. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. № 5. Vol. 3. P. 276–280.